

fazi dela posveti še vprašanju upora. Sozvočno s tezo, da zdajšnji modus globalizacije konstituira specifično oblastno formo in razmerja moči, katerih realno jedro so natanko izvozno-predelovalne cone, Badalič emancipatorni subjekt najprej umesti v vzpostavitev globalne identitete, ki pa lahko vznikne le ob naslovitvi procesov subjektifikacije, ki prečijo tako delavke tretjega kot potrošnike prvega sveta. Vendar se tu znova ne spusti v teoretično refleksijo, marveč nadalje s pomočjo Beckovega koncepta inkluzivne suverenosti terja predvsem transformacijo ekonomske globalizacije v politično globalizacijo transnacionalne civilne družbe in konsekvnetnega pravnega režima o delavskih standardih. Paradokсно naj bi politično transnacionalno delovanje takšen režim vzpostavljalo prek vpliva na obstoječe institucije, kot so Evropska unija, Mednarodna organizacija za delo, Svetovna trgovinska organizacija idr.

Tak zaključek, ki sicer napotuje k prevpraševanju institucionalnih temeljev globalne oblasti in delegiranju politične odgovornosti, pa vendarle pokaže tudi na osrednjo šibkost celotnega dela, ki gnezdi ravno v avtorjevem specifičnem metodološkem pristopu. Kljub prikladni analizi, ki predstavlja eno pomembnejših aplikacij foucaultovskega pristopa ne samo v domačem prostoru – tu je namreč sploh prva –, marveč tudi v mednarodnem smislu, pa je problem dela na določenih točkah v pomanjkanju problematiziranja nekaterih konceptov, ki se dandanes vzpostavljajo v polju politične filozofije. A vendar skozi interpretacijo bogatega empiričnega popisa delo izpade kot sila pomemben genealoški uvid v grobo realnost globalnih produkcijskih procesov in oblastnih odnosov, kar pa konec koncev predstavlja tisto najbolj žlahtno Foucaultovo izročilo, ki skozi temeljito refleksijo sedanjosti odpre širok transformativni potencial za prihodnost. Glede na to, da se takega etosa zaveda tudi avtor sam, bi bil ob Badaličevi knjigi že čas, da se ga začne zavedati tako akademska sfera kot tudi širša javnost.

Jernej Prodnik

Žiga Vodovnik: Anarhija vsakdanjega življenja: zapiski o anarhizmu in njegovih pozabljenih pritokih. Ljubljana: Založba Sophia, 2010. 184 strani (ISBN 978-961-6768-16-0), 17,80 evra

Kaj je torej anarhizem? se v znanstvenem knjižnem prvcu sprašuje docent na FDV in podoktorski raziskovalec na Harvardu Žiga Vodovnik. Anarhistična misel je fleksibilen nabor idej in praks, ki so v neprestanem spreminjanju, prakticirajo ga »navadni« ljudje, ne da bi se tega zavedali, anarhistična družba pa je preprosto družba brez avtoritet. Referenčno točko anarhistične misli Vodovnik postavlja v koncept dominacije, pri čemer zasleduje možnost sveta mnogoterih svetov. Osrednji cilj anarhizma je tako »vzpostavitev take družbe, ki bi temeljila na pravici, enakosti in bratstvu in v kateri bi bila odpravljena vsa sredstva državne in družbene prisile. Kot tak nasprotuje vsem oblikam hierarhije, izkoriščanja in avtoritete ter s tem njihovim glavnim oblikam – državi in kapitalizmu« (str. 18).

Avtor si skozi knjigo zastavlja zahtevno nalogo: pestro misel bi namreč rad osvežil z novimi prispevki, ki bi dodatno popestrili njeno razvejanost. Vodovnikov namen torej ni le zgodovinska analiza različnih (pri)tokov anarhizma, čeprav velik del knjige prinaša prav ta vpogled, ampak predvsem izviren prispevek k misli o anarhizmu, ki bi presegal zgodovinsko *ideološko navlako*. Eno vodilnih vprašanj je tako, kako doseči boljši svet in temeljne pravice za vse. Spremno besedo k Vodovnikovi študiji je napisal eden pomembnejših ameriških aktivistov dvajsetega stoletja, letos preminuli Howard Zinn, kar je le dodatno potrdilo o pomenu ambiciozno zastavljenega raziskovanja.

Prav poizkus omenjenega kreativnega izvirnega prispevka pa avtorja te recenzije sili, da se na izjemno omejenem prostoru z vsaj nekaterimi predpostavkami kritično spopade, saj lahko le tako preuči največje težave današnjega anarhizma in progresivnih političnih gibanj. Pristop te diskusije je torej (zavestno) parcialen, s čimer ji ne uspe zajeti širine in pestrosti Vodovnikovega prispevka.

Ker hočemo začeti pri začetku, moramo za izhodišče vzeti človeško naravo, ki za anarhizem ostaja ontološka začetna točka. Vodovnik ta problem naslavlja na različnih mestih, pri čemer se napaja predvsem pri Kropotkinu in Chomskem. A čeprav Vodovnik v skladu z novejšim anarhizmom zavrne *vračanje k naravi* zgodnjih avtorjev, ostaja v pasti dihotomije, ki poizkuša ugotoviti, kaj je bistvo človeka.

Če lahko za del filozofije dvajsetega stoletja trdimo, da ji je uspel teoretski preboj, se je ta zgodil prav pri poizkusu redefiniranja pomena človeške narave. Ali, če smo natančnejši, človeka kot živali, ki je brez *narave*, ki je v svojem bistvu nedefinirana potencialnost (Agamben, Virno), ki je ni mogoče zreducirati na omenjeno dihotomijo. S tem se jo presega in kaže, da ima človek izvor v jeziku, na mestu živalske *narave* pa *zmeraj* stojijo družbeno ustvarjene strukture.

Razrešitev dileme, ali je človek sposoben ustvariti dobro/slabo družbo, je iz teh izhodišč preprosta: človek ustvarja oboje. A tukaj ne relativiziramo potenciala človeka za dobro/slabo, kot počne anarhizem; prav človek oziroma družba definirata, kaj sploh je dobro in slabo, ter posledično, kaj naj bi bilo v družbi pravično, svobodno, enako. Omenjeni koncepti nikakor niso samoumevni in prav njihov pomen je konceptualno minsko polje, kjer se bije boj za interpretacijo družbe.

Kljub nadgradnjam temeljno ontološko vprašanje za anarhizem (p)ostaja, ali bo ohranil redukcionistično dihotomijo, ki je podvržena prosti interpretaciji, zgodovinsko pa ga je že omejevala. Človek nima *instinkta po svobodi*, saj je *odprta žival brez instinktov*. Ko se Chomsky bori za boljši svet, pozablja, da *dobro* preprosto *ni* človeška biološka konstanta, neodvisna od interpretacij. V končni fazi taka debata omogoča predvsem vrtenje v krogu in uporabljanje argumenta narave po mili volji.

Anarhizem kot precej fluiden tok misli nikoli ni čutil potrebe po dovršenem in koherentnem analitičnem aparatu za razumevanje družbenih sprememb in posebej kapitalističnega sistema, zato pogosto (včasih pavšalno) jemlje od drugih. Vodovnik poizkuša anarhizem redefinirati predvsem kot specifičen način delovanja, pri čemer omenjeno nekoherentnost in pogosto celo kontradiktornost dojema kot pozitivno, saj anarhizmu omogoča (vsaj navidezno) nadideološko pozicijo. A ta občuten manko se pokaže na vsaj dveh pomembnih ravneh. Prvič, v anarhizmu značilnih analitičnih omejitvah (*kako* je prišlo do premikov), kjer kot primer moraliziranja, ki je sicer označen za nesmiseln očitek, lahko vzamemo v resnici nepovezana dejanja posameznih kapitalistov. Enormne količine vložnega denarja v marketing se (simptomatično) vsaj implicitno prikažejo kot nameren poskus ustvarjanja pasivnih in poslušnih potrošnikov ter uničevanja demokracije (str. 141). Gre za dogovorjen projekt kapitalističnega razreda? To je težko utemeljiti na sistemski ravni, zato hitro pride do personalizacije, predenja mrež ali celo teorij zarote.

Kapitalistični razred se je skozi zgodovino znal poenotiti, a obenem je pomembneje, da v kapitalizmu demokracija postaja le kolateralna škoda prisilnega »zakona« tržnega tekmovanja, ki je posameznemu kapitalistu vsiljen od zunaj, reproducira pa ga tudi sam. Končni rezultat je torej nenameren produkt delovanja posameznih kapitalistov, ki povečujejo ali vsaj ohranjajo presežno vrednost in se s tem ohranjajo na trgu; to jih ne odrešuje »moralne krivde« za uničujoče posledice njihovega skupnega delovanja, a razloži, zakaj je egoistično delovanje za kapitalista nujno *in* racionalno. Ta individualizirani proces ustvarja rezultate, ki so dejansko v prid celotnemu razredu, kar je nemalo pomembna posledica za obstoj in prilagodljivost kapitalizma.

Druga raven pokaže, zakaj je zastavljeno ontološko izhodišče anarhizmu tako pomembno. Če se ne bi mogel sklicevati na neko naravno danost, bistvo človeka, bi ostal brez vsega maneverskega prostora. Bodisi bi z normativnih določanjem lastne utopije nujno postal »ideološki«,

lahko bi se zbanaliziral in zreduciral svoje bistvo na najmanjši možni imenovalc ali pa bi zapadel v postmodernistični relativizem/nihilizem (Balibarjeva opredelitev Stirnerja).

Omenjeni ravni se dodatno potrjujeta v Vodovnikovem problematiziranju teorije kot razmeroma nepomembne za anarhizem: »Revolucija in znanstvena teorija nimata skupnega čisto nič, saj revolucionaren proces ne more biti predmet znanstvenega proučevanja. Marx tako pogublja delavce s tem, ko hoče iz njih narediti teoretike, pri tem pa se pojavlja nevarnost, da bo pojav razreda »teoretikov« – ločenega od ljudskih množic – spet vodil do nastanka nove aristokracije« (str. 79). V anarhistični misli ta sentiment ni lasten le njemu, a ker *konflikt* med marksizmom in anarhizmom obsega precejšen del njegove študije, si problem oglejmo поблиže.

Za pojasnilo Marxovega pristopa, ki se mu *očita* odhod v teorijo, se obrnimo k Tezam o Feuerbachu, ki na izjemno zgoščenem prostoru nakažejo, kakšen je zanj pomen filozofije prakse (oziroma praxis filozofije, na kateri z anarhoreinterpretacijo gradi Vodovnik) in dialektične metode. Marx namreč prav tam dejansko koncipira teorijo in prakso kot enotni in medsebojno neločljivi, s čimer je njegov pristop strogo monističen. Istočasno je dialektičen, saj gre za nikoli končan proces, za *nenehno osciliranje med teorijo in prakso, ko vzvratno učinkujoč nihata druga v drugo* (Blochova interpretacija). S tem Marx zavrže dualizem, torej »stari« materializem in idealizem, a se obenem, ko kliče po svet spreminjajoči filozofiji prakse, delno napaja pri obeh. Je za anarhizem teorija nepomembna, če lahko pri Vodovnikovi študiji prav to štejeemo za eno večjih odlik?

Če je kritika marksizma morda med šibkejšimi točkami novega anarhizma, je ta obnovljena misel danes, tako kot v preteklosti, najmočnejša v viziji aktivističnega organiziranja ter na področju redefinicije državljanstva in političnega članstva. Slednje naj bi šlo tako prek identitete kot tudi prek postmodernih relativizmov in univerzalizma, s čimer stavi na fluidne politične skupnosti. Ob tem bi sam izpostavil težavo, da zgodovinske nacionalne države ne gre preprosto enačiti s *potencialno državo*, ki je lahko (odvisno od konceptualizacije) skupek participativnih institucij. Obenem se pojavlja dilema (ne?)ločevanja demokracije kot procesa/prakse in njene posledične institucionalizacije.

Vodovniku je brez dvoma uspela odlična knjiga, ki kaže, da anarhistična misel ohranja svoj zmeraj prisotni emancipatorični potencial. Pomembna ni le zato, ker gre za prvo poglobljeno študijo o anarhizmu v slovenščini, ampak ker le takšne knjige omogočijo široko polje za debato in izpostavljajo toliko za prihodnost družbe temeljnih vprašanj.

Primož Krašovec

Jože Vogrinc: Historični materializem in humanistične vede. Ljubljana: Studia humanitatis, 2009. 248 strani (ISBN 978-961-679806-8), 15 evrov

Založba Studia humanitatis je bila v svojem »zlatem obdobju«, v drugi polovici osemdesetih in v devetdesetih letih dvajsetega stoletja, v slovenskem intelektualnem prostoru izjemno pomembna, saj je skrbela za prevode številnih pomembnih in klasičnih del humanistike. Vzpostavila se je mimo velikih državnih in pojavljajočih se komercialnih založb ter tudi mimo uradnih univerzitetnih založb. Prevodna produkcija na področjih družboslovja in humanistike je bila tudi pred SH v slovenskem (in širšem jugoslovanskem) precej intenzivna in kakovostna – ustanovitev SH in drugih majhnih humanističnih založb v osemdesetih ni pomenila toliko korekcije pomanjkanja prevodne produkcije (za katero so že prej zgledno skrbele velike založbe), temveč prej programski in teoretski prelom s takrat prevladujočimi humanističnimi paradigmi.